

“ÇAR İSKİTLER” ÜZERİNE

Saadettin GÖMEÇ*
Tülay YÜREKLİ**

Özet

Bilindiği gibi, dünyadaki tarihçilerin en çok üzerinde durduğu tarihi kavimlerden birisi İskitlerdir. Bu yazıda, hâlâ kökenlerinin nereden geldiği konusunda birliğin sağlanamadığı bu halkın Türklüğünü ortaya koymak üzere yayınlanmış olan “Çar İskitler” adlı kitabın tenkidi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler

İskitler, Türk-İskit Teorisi, Türk Kültürü

ON THE ÇAR SCYTHIANS

Abstract

As is known, one of the the most-widely dwelt upon by historians in historical societies in the world is Iskits. In this article, the book titled “Çar İskitler” published for bringing up a matter of Turkish of this public, which is still controversial where their origin came from was criticized.

Key Words

Scythians, Turk-Scythians Theory, Turkish Culture

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. sgomec@yahoo.com

** Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Elemanı. tulayyurekli@yahoo.com

Türk Dünyası Tarih Araştırmaları Vakfı'nın, bir Azerbaycan Türkü olan Zaur Hasanov'un "Çar İskitler" adlı kitabı İlyas Topsakal'ın Türkiye Türkçesine güzel bir şekilde aktarımıyla, toplam 422 sayfa halinde, 2009 yılında İstanbul'da basıldı.

Esasında kitabın yazarının dilci mi, yoksa tarihçi mi olduğu konusunda bir bilgimiz yok. Fakat, eseri incelediğimizde Sayın Hasanov'un bir tarihçi olmadığını gördük. Çünkü daha çok dil meselelerine ve etimolojiye ağırlık vermiş, Türk tarihine ait bilgileri kısmen yanlış, yüzeysel ve eksik kalmıştır. Yazar, böyle bir çalışmaya Amerika Birleşik Devletlerinde bulunduğu bir sırada, Hunlar ve İskitler hakkında birkaç kitap okuduğunda niyetleniyor. Ama böyle derin ve çetrefilli mevzulara girmeden evvel çok iyi bir alt yapının olması gerekir.

Her şeyden önce şunu belirtmek gerekir ki, İskitlerin Türklüğü hususunda biz de Zaur Hasanov gibi düşünmekteyiz. Ancak takip ettiğimiz usuller çok farklıdır. Malûm olduğu üzere Grek-Yunan, Latin-Bizans eserlerinde Asya'dan veya doğudan gelen kabileleri ifade için sık sık kullanılan bir İskit etnonimi mevzubahistir. Bunların kimliği meselesinde de bugüne kadar çok şeyler söylenmiştir. Ama Batılılar umumiyetle İskitleri İndo-Germen bir kavim olarak görürler¹. Esasında onların Türk olduklarına dair de fikirler mevcutsa da, bunlar azınlıktadır. Daha çok bir veya birkaç kaynak ile bazı arkeolojik malzemelerden yola çıkılarak tahminlerde bulunmaktadır. Birtakım gelenek ve görenekleri, kadın-erkek ilişkileri, kadının toplumdaki yeri, giyim-kuşam ve yiyecek kültürü açısından da farklılıklar vardır. Ama bununla beraber gözden kaçırılmaması gereken bir noktaya işaret etmek istiyoruz. Günümüzde İskitlerin yurdu olarak genellikle Azak çevresi ve İdil-Ural bölgesi kabul görür. Buralar ise hem Türk destanlarında ki, başta Oguz Kagan Destanı gelmektedir², hem de diğer yazılı vesikalara göre Türk hâkimiyet alanı içindedir. Yani Batılıların İskitlerle birleştirdiği İran halklarının yaşadığı bir coğrafya değildir. Bizim düşüncemiz ise, İskit denilen bu dürüst kavmin Türk-Hun devletinin batıdaki uç beyliği olmasıdır. Hun birliği zayıfladığı zaman İskitler ön plana çıkıp, Doğu Avrupa'daki halkları tehdit etmeye başlayınca, henüz Türk ismi bilinmediğinden ve Hun adı da unutulmaya yüz tuttuğu için kaynaklarda hep İskitleri görüyoruz. Bunun en büyük delillerinden biri 11-12. asırlarda bile halâ Kafkasya, Karadeniz'in kuzeyi, Balkanlar gibi bölgelerde faaliyette bulunan Türklerin İskit adıyla anılmalarıdır. Bazen ise, Bizans kroniklerinde tam tersi, yani İskitler için Hun denilmektedir³. Bu durum bir yana İskitlerle, Kök Türklerin bir sınır beyliği olan Hazarları birbirlerine benzetebiliriz.

¹ Herodotos, İskit yurdunun ilk idarecisi olarak bir Targitos isimli adamdan söz eder ki (bakınız, Herodotos, *Herodot Tarihi*, Ter. M.Ökmen, İstanbul 1991, s. 194), bu adın Tarkan unvanına karşılık gelmesi söz konusu olabilir.

² Sadettin Gömeç, *Türk Kültürünün Ana Hatları*, Ankara 2006, s. 197-198, 209-215.

³ J.W.Johnson, "The Scythian: His Rise and Fall", *Journal of the History of Ideas*, 20/2, London 1959, s. 251; Bahaeddin Ögel, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, C. I-II, Ankara 1981, s. 189-198; M. Psellos, *Mihail Psellos'un Khronographia'sı*, çev. I. Demirkent, Ankara 1992, s. 63; N. Khoniates, *Historia*, çev. F. İşıltan, Ankara 1995, s. 9-12, 64; Peter B. Golden, *Hazar Çalışmaları*, çev. E. Ç. Mızrak, İstanbul 2006, s. 41.

Kök Türk Kaganlığı güçlü olduğu sıralarda onların batıdaki sınırlarını Hazarlar ve Bulgarlar koruyordu. Kök Türk birliği 8. asrın ilk yarılarında dağılmaya yüz tutunca, yavaş yavaş Hazarlar ortaya çıktılar ve Kök Türklerin mirasçısı, devletin sahibi olduklarını ileri sürerek, bayrağı devraldıklarını bildirdiler. Zaten bunda da hakları vardı. Çünkü onlar da Kök Türk Devletinin yönetici ailesi Börülüler ile akrabaydılar. Bunlar bir yana, Türk-Hunların batı ucu durumundaki İskitlere ne oldu sorusu da aklımıza gelebilir. Onlar M.Ö. 4. asırda yine doğudan gelen ve Sakalarla da irtibatlı görülen Sarmatların taarruzlarıyla büyük bir sarsıntı yaşadılar. İçerisinde yabancı halklardan da topluluklar bulunan İskit konfederasyonu dağıldı. Bir bölümü Avrupa'ya, bir kısmı da muhtemelen Asya'ya geri döndüler. Değişik boy teşkilatları ile il yapıları içerisine girdiler. Öyle sanıyoruz ki eski vatanlarına gelen bu İskitlerin bir kısmı burada Tokuz Oguz konfederasyonuna dahil oldular. Muhtemelen Tokuz Oguz kabilelerinden İsiler ya da Apa İsiler işte bu İskitlerin bakiyeleridir. Çünkü tarihte bu gibi olaylara çok sıkça rastlamaktayız. Oguzların yirmidört boy halinde teşkilatlanmaları da esasında böyledir. Çağlar içinde bu birliğe çeşitli girmeler ve çıkmalar olmuştur. Kaşgarlı Mahmud'un eserinde ve diğer kaynaklardaki ipuçları bu durumu çok güzel bir şekilde izah eder. Mesela Alayuntlu, Peçenek, Eymür vs. boylar Oguzlara sonradan dahil olduğu gibi, belki de eskiden Oguz grubunun içerisinde olan tayfalardan bazıları da onlardan ayrılıp, Oguzların da bir bölümünü bünyelerine katarak, kendi il teşkilatlarını kurmuşlardır ki, buna örnek olarak da Uygurlar gösterilebilir. Tabii ki genel ifade ile İskit dediğimiz ve kolları arasında Kimmer, Saka, Sarmat, Massaget gibi grupların bulunduğu bu topluluğun bütün insanların Türk olduğunu da kesinlikle söyleyemeyiz. Günümüz millet yapılarına benzer şekilde onların içinde de değişik ırklardan insanlar vardı. Fars, Mogol, Hint, Tibet vs.⁴. Bununla birlikte İskitlerin dünya tarihinde gerçekleştirdikleri tesir asla unutulmadı. Bu da adlarını dağılmalarından yüzlerce yıl sonra bile, özellikle Türk menşeli kabileler vasıtasıyla yaşatmalarına bağlanmaktadır⁵. Bunun yanı sıra ileride, Türk-İskit meselesi hususunda geniş bir çalışma hazırlığında olduğumuzu da belirtmek isteriz.

Sayın Zaur Hasanov'un iddialarının temeli Herodot Tarihi'nin IV. Bölümündeki İskitlere dair bilgilerdir. Esasen bu kavme ait en eski kayıtlar da bunlardır. Fakat malzeme azlığından dolayı İskit problemi tam manasıyla aydınlığa kavuşturulamıyor. Kimi ilim adamları sırf arkeolojik buluntulardan yola çıkarak⁶, kimi sadece Herodot'taki kayıtları göz önüne alarak İskitler hususunda sonuç çıkarmaya çalışıyorlar ki, bu da yapılan araştırmaların mutlaka bir ayağının eksik kalma-

⁴ Ögel, *age.*, s.185; Sadettin Gömeç, "Oguz Kagan'ın Kimliği, Oguzlar ve Oguz Kagan Destanları Üzerine Bir-İki Deneme", *DTCF. Tarih Araştırmaları Dergisi*, 22/35, Ankara 2004, s. 116-118.

⁵ Hatta İstemi Yabgu'nun Bizans sarayına gönderdiği mektubun bile İskit harfleriyile yazıldığına dair olan kayıtlar bile bu durumu ispatlamaktadır. Bakınız, Sadettin Gömeç, *Kök Türk Tarihi*, 3. baskı, Ankara 2009, s. 53-54.

⁶ Özellikle batıda yaygın olan bir kanaat; Asya ve Sibirya'da bulunan bütün milattan önceki kurganların ve sanat eserlerinin İskit-Saka dönemine ait olduğudur. Dolayısıyla zamanı tam belirlenemeyen ne varsa İskitlere mâl edilmektedir. Bakınız, Sadettin Gömeç, *Türk Destanlarına Giriş*, Ankara 2009, s. 277.

sına yol açıyor. Doğru olan, eldeki malzemenin hepsinin bir arada değerlendirilmesidir. Bu iş yapılırken de, İskit örneğinde olduğu üzere, bölgenin özellikleri ile Türk tarihi ve kültürü hakkındaki incelemeler çok iyi tetkik edilmelidir. Eğer bu işe soyunan kişi tarih formasyonundan yoksun ise, bazen vardığı neticeler veya ileri sürdüğü görüşler gülünç olabilir.

Yazar hemen I. Bölümün girişinde, İskitlerin M. Önce 9 ile 7. asırda Kimmerleri yenerek, Karadeniz'in kuzeyi ve Azak çevresine yerleştiklerini, anavatanlarının Asya bozkırları olduğunu yineler⁷. Bununla beraber biz eski Türk tarihi ve hususiyetle de Hun çağına baktığımızda söz konusu coğrafyanın Batı Tölös-Ogur Türk boylarının iskân sahası olduğunu görürüz. İlk defa Chou Shu isimli Çin yıllığında adlarına rastladığımız Tölöslerin, tarihte *Ting-ling*, *T'ie-le* ve *Kao-che* gibi isimlerle zikredildikleri bilinmektedir. Ayrıca bu adlandırmaların da Türkçe "tekerlek" veyahut da "kagnı" kelimesiyle ilişkilendirilmesi söz konusudur. Ama Türkçe kitabelerde Tölös isminin doğrudan yazılıyor olması dikkatten kaçmaktadır. Yani o çağda Türkler *kagnı* ve *tekerlek* kelimelerini de biliyorlardı. Hem metinlere, hem de arkeolojik kazılarda ele geçen resimlere baktığımızda, kagnıyı Türkler çok eski çağlardan beri tanımaktaydılar. Ayrıca Oguz Kagan Destanı buna en güzel delildir. Tölösler için, bu adları kullanmadıklarına göre, başka bir anlam ifade ediyor olmalı!

Çin kaynaklarında *T'ie-le*, *T'ieh-le* (belki çok eskilerde Ti) şekillerinde yazılan Tölöslerin bir yanlış anlaşılma ile, Hunların neslinden geldikleri de söylenmiştir. Aslında bu kısmen doğrudur. Çünkü diğer yandan düşündüğümüzde, Hunlar da Tölöslerdendir. Çin belgelerindeki bu yanlış bilgiden dolayı belki de, Tölöslerin Hunlardan ayrı oldukları, Kök Türk olmayan fakat Türkçe konuşan bütün Türk boylarının Tölös adı altında toplandıkları bildirilmiştir. Bu görüş de doğru olmakla beraber, 6-7. yüzyıllarda Asya'daki en kalabalık etnik kuvvet Tölöslerin, teşkilatsız Türk grupları olduğunu artık biliyoruz.

Çin yıllıklarında bu Tölöslerin, Kuzey Çin'den başlayarak, Doğu Avrupa'ya kadar uzanan bir saha içerisinde yaşadıkları hakkında malûmatlara rastlanmaktadır. Bu Türk kabileleri evvela şimdiki Çin'in de kuzeyindeki Ordos-Kansu, daha yukarıda Selenge-Orkun-Togla vadileri ve biraz daha kuzeyde Yenisey-Sayan hattı ile batıda Türkistan, Hazar-Aral çevresi, sonra Karadeniz ve İdil-Ten havâlisinde, ayrıca Orta Macaristan'a kadar yayılan bölgelerde, konargöçer bir hayat sürdürmekte idiler. Kısaca, Tölösler Orkun Nehrinin doğusundan başlayıp, Doğu ve Orta Avrupa'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyada hayvanlarını otlatıyorlardı. Hunlar çağında ise Türk yurdunun bu kuzey bölgelerindeki Tölös tayfaları henüz kendi birliklerini kuramamışlardı⁸. Buna binaen İskitlerin de, Tölöslerin içinden çıktığını söylemek mümkündür.

⁷ Z. Hasanov, *Çar İskitler*, Aktaran İ. Topsakal, İstanbul 2009, s. 3.

⁸ Wei Shu adlı Çin yıllığı, Çin'in kuzey ve kuzey-batısında Türk-Tölöslerin altı grubunu saymıştır. Buna dayanarak Tölösleri altı bölüme ayırır: 1- Togla grubu. 2- Tannı Dağları grubu. 3- Altay grubu. 4- Maveraünnehir grubu. 5- Aral-Kafkas grubu. 6- Doğu

Hemen burada şunu da işaret etmek istiyoruz: Yazarın kitabına Çar İskitler adını vermesinin sebebi, Herodot'ta İskit halkının yöneticilerine "Skolot" dendiğine⁹ vurgu yapılması ve onun görüşünce bu ismin "Çar" manasına gelmesi yüzündendir¹⁰. Bizce, böyle bir benzeştirme mantıklı değildir.

Herodot Tarihi'nden de yola çıkarak, Anadolu'ya kadar uzanan İskitlerin Asurlular ve Medlerle olan savaşlarına değiniliyor¹¹ ki, bu bize hemen Oguz Kagan'ın Anadolu seferini hatırlatıyor. Oguz-nâme'de bu olaylara geniş yer verilmesine rağmen, zaman zaman tarihi sıra kaybolmakta ve bazı Selçuklu akınları ile fetihleri Oguz'un Ön Asya'daki faaliyetlerine katılmaktadır¹². Ancak biz öyle sanıyoruz ki, M.Ö. 5-4. asırlarda Türk-Hun ordularının İdil-Ural sahasına seferleri olduğu gibi, muhtemelen İran'ın güneyinden de hücumları söz konusudur. İşte Türk tarihinin bu erken devirlerinde daha önce de bahsettiğimiz üzere, büyük Hun Devletinin öncü birliklerini meydana getiren İskit kabileleri Karadeniz'in kuzeyi, Kafkasya, Anadolu ve hatta Arap Yarımadası'na kadar indiler.

Bir müddet sonra Hunların Asya'daki hakimiyetleri zayıfladı. Bu ister istemez devletin hududunu koruyan İskitleri de etkiledi. Buna binaen M.Ö. 5. yüzyılda onlar Perslerle savaşmışlar. Herodot'ta bu hadiseler anlatılırken, onların atı savaş vasıtası olarak kullandıklarını ve dini ayinlerde bu hayvanı kurban ettiklerine de şahit olmaktadır¹³. Zaten Türkler hakkında en eski bilgileri sunan Çin kaynaklarında, Türklerin M. evvel 9-8. asırlarda attan harp aracı şeklinde yararlandıklarını öğreniyoruz. Bununla birlikte yazar, onların oka da maharetle hükmetmeleri, kılık-kıyafetlerinin Hunlara benzemesi gibi meseleler üzerinde de durmuştur¹⁴, ancak bunları erken dönem diğer vesikalarla da destekleseydi, çok daha iyi olurdu.

Yukarıda da belirttiğimiz üzere Batılılar İskitlerle Hunları, Hunlarla İskitleri karıştırdıkları gibi, buna bağlı olarak da zaman zaman İslam kaynakları Türklerle, Hun-İskitleri bir tutmuşlardır. Yazar kitabının 91-92. sayfalarında bizim de desteklediğimiz bu görüşe kısmen yer vermektedir ki, başlangıçta da söylediğimiz üzere İskit meselesine bu pencereden bakmak daha yararlı olur.

Bunun yanısıra hiçbir tarihi kaynakta Hunların İskitlerden geldiğine dair bilgiler bulunmazken, "biz Hunları efsanevi İskit hanlarının varisleri sayıyoruz"¹⁵, demek ilmi bir çıkarım olmadığı gibi, konu Hasanov'un anlattığının tam tersidir ki, buna kısmen evvelki satırlarımızda değindik. Çince vesikalarda Tümen'den

Avrupa grubu. Sui Shu isimli Çin kaynağında ise, Tölöslerin elli kabilesinin adı zikredilmiş ve kaynakların ifadesine göre, kurttan türemişlerdir. Bakınız, Sadettin Gömeç, *Uygur Türkleri Tarihi*, 3. baskı, Ankara 2009, s. 31-32

⁹ Herodotos, *age.*, s. 194.

¹⁰ Hasanov, *age.*, s. 61.

¹¹ Hasanov, *age.*, s. 8-9.

¹² Bakınız, Gömeç, *Türk Destanları...*, s. 76-92

¹³ Herodotos, *age.*, s. 211.

¹⁴ Hasanov, *age.*, s. 13.

¹⁵ Hasanov, *age.*, s. 224.

(Tuman) söz ederken, ona gelene kadar binyıldan fazla bir zamanın geçtiği ve Hunların M.Ö. 2200'lerde yaşayan Büyük Yabgu'nun neslinden türediklerini¹⁶ vurgulayan bilgiler mevcuttur. Dolayısıyla Hun adı ve birliği İskitlerden çok daha eski olmalıdır.

Sayın Hasanov, kitabının III. Bölümünün başında, yine Herodot'a dayanarak "Çar İskitlere Dair Mitolojik Anlayış" diye bir paragraf açmış ve buradaki mitleri sıralamıştır. Bunlar;

- 1- İskitlerin Targitaos'tan türeyişi.
- 2- İskitlerin Herakles'ten türeyişi.
- 3- İskitlerin Asya'da ortaya çıktıktan sonra, Karadeniz'in kuzeyindeki bölgelere göçmesi.
- 4- Koloksais'in İskitya'yı üç hanlığa bölmesi.
- 5- Kimmerlerin halk muharebesi.
- 6- İskitlerin iki kola ayrılmaları.
- 7- İskitlerin Jüpiterden türemesi¹⁷.

Yine yazar, Herodot'un eserinin, dördüncü kısmındaki bilgilerden hareketle, İskit toplumunda çok dillilik olduğunu söyler ki, biz de buna katılıyoruz. Zaten daha öncede belirttiğimiz gibi ana kitlesi Türklerden oluşan bu kabilenin içerisinde Mogol-İran-Fin kavimlerinin bulunması gayet normaldir. Bu durum Hun döneminin karakteristik özelliğidir. Hem Asya, hem de Avrupa Hun alanını incelediğimizde, Türk Devletinin hudutları dahilinde Türk, Mogol, Tibet, Çin, Sogd, İran, Rum, Alan, Fin-Ugor, Got, Frank, Vandal vs. halklar görülüyordu ve onlar muhtemelen kendi aralarında ana dillerini konuşuyorlardı. Fakat devletin resmi dilinin Türkçe olduğunu kimse inkar edemez.

Bu arada Herodot Tarihinin 7. kitabına baktığımızda, Hasanov'un da vurguladığı üzere Sakalar, İskitlerin soyundan gelirler¹⁸. Fakat buna karşı Saka kelimesi için; sağ-salim, saf, sağ taraf, akıllı, inek yağı, sağmak vs. manalar ileri sürülmektedir¹⁹. Hâlbuki bu meselede Saka-Yaka benzerliğine değinilse bize göre daha yerinde olurdu.

Bu izahın arkasından Oguz kelimesinin etimolojisine geçilir ki, tıpkı diğerlerine benzer bir şekilde yazar burada da bazan ilmi verilere çok aykırı zorlamalarda bulunmuştur. Mesela ona göre; og= oğul, uz= ardından gitmek, izlemek demektir. Bizce Oguş, Ogul, Ogur, Oguz kelimelerinin hepsi aile, soy, nesil manasını ifade eder ki²⁰, burada üzerinde durulması gereken konu "og" köküdür. Herhalde -uş, ul-, -ur, -uz da çokluk ekleridir. Herodot Tarihi'nde İskitlerin ataları olarak gösterilen Targitaos'un²¹ çocukları Lipoksais, Arpoksais ve

¹⁶ B.Watson, *Record of the Grand Historian of China*, Volume II, Third edition, New York 1968, s. 155.

¹⁷ Hasanov, *age.*, s. 35.

¹⁸ Herodotos, *age.*, s. 211.

¹⁹ Hasanov, *age.*, s. 40.

²⁰ Gömeç, *age.*, s. 62.

²¹ Bize göre, Tarkan unvanından gelebilir.

Koloksais'den²² İskit kabileleri türemiştir ki, yazar bunları Oguz Kagan'ın iki hanımından doğan evlatlarıyla birleştiriyor ve neredeyse Oguz Kagan Destanı'nı da İskitlere bağlıyor²³. İskitlerin Türklüğü ispata çalışılırken, keşke daha tutarlı deliller ortaya konabilseydi. Kitabı yazan tarihçi ise dil formasyonu, dilci ise ne yazık ki tarih formasyonu eksiktir. Hele hele Türk tarihini ve kültürünü yeterince bilmediği açıktır.

Yunan mitolojisinde Zeus'un sembolünün öküz olması, Türklerin efsanevi kahramanı Oguz'un da öküzden geldiği fikri de ispatlanmamış bir iddiadır²⁴. Hem öküz erkektir, doğsa doğsa Oguz bir inekten doğar, ki bizim kanaatimizce Oguz isminin öküzle hiçbir ilgisi yoktur. Sadece Oguz Kagan Destanı'nda kahraman Oguz'un birtakım fiziki özelliklerinin öküze benzemesi, adının da öküzden geldiğini göstermez. Ayrıca bütün Türklerin ulu atası öküz değil bürüdüdür. Herhalde araştırmacı bunu biliyor olmalıdır. Esasında Oguz kelimesinin etimolojisinde neye karar vereceğini bilmiyor. Bunun yanı sıra bizim destanlarımız da hiçbir vakit öküz ana tema olmamıştır. Ayrıca dere, ırmak, akarsu manasındaki "ögüz" kelimesiyle, öküzün de bir alâkası yoktur.

Oguz'un etnonimi üzerinde 98-100 ve 253. sayfalarda da duruluyor. Oguz'un değişik milletlerin dillerindeki yazılışlarını dönüp, dolaştırılıp İskitlere bağlama cesaretini göstermiştir. Tarih ilminde belgeye, kaynağa ve bilgiye dayanmayan bir yöntem yoktur. Yine bütün tarihçiler ve diğer Türklük Bilimcilerce malûm olan Türkçe Oguz -Kök Türkçe kitabelerde aynen böyle yazılır- kelimesini yok şöyleydi, yok böyleydi diye eğip-bükmenin ne anlamı var? Arapçada Guz, Rusçada Uz veya Tork, Latince de yine Uz gibi şekillerde geçer.

Bununla birlikte yazarın İskit-Türk birliğine destek mahiyetinde burada bir saptama yapabiliriz ki, bazı İslam kaynaklarında Oguzlar, Hun ve İskit diye de anılır. Bu da bize gösteriyor ki, sayın Zaur Hasanov belgeleri yeterince incelememiş, kafasında şekillendirdiği iddiaya göre kendince kılıf uydurmuştur. Ayrıca Asur vesikalarındaki Aşkuzay'ın "kuz" kısmını Oguz'la birleştirmesi, bunu ispat için Abuşka Lugatine müracaatı²⁵ ve zorlaması pek mantıklı değildir. Ayrıca kuzey yönündeki kuz ile Oguz'un guzu da bir değildir. İskit adının hem Herodot'ta, hem de Bizans kaynaklarında yanlış okunduğunu²⁶, İskit ve Aşkuzay'ın Guz ile aynı fonetik ses değerinde olduğunu söylemesi de²⁷ doğru değildir. İddiasını desteklemek amacıyla değersiz gerekçeler ileri sürmektedir. Eminiz ki sayın Hasanov 20-30 yıl sonra bu yazdıklarına gülecektir. Çünkü bu süre zarfında eğer gayret ederse, Türk tarihini, kültürünü ve dolayısıyla dilini de daha iyi öğrenecek.

²² Herodotos, *age.*, s. 194.

²³ Hasanov, *age.*, s. 62-63.

²⁴ Hasanov, *age.*, s. 162, 255.

²⁵ Hasanov, *age.*, s. 105-106.

²⁶ Hasanov, *age.*, s. 108.

²⁷ Hasanov, *age.*, s. 109.

Targitaos'un çocuklarının adlarını açıklarken de başvurulmayan şey yok, ancak meseleye tarihi Türkçe, örnek olarak da yazıtlar nokta-i nazarından hiç eğilinmemiştir.

Yukarıda da andığımız üzere Hasanov İskitleri Targitaos'un üç oğlundan çoğalan sınıflara bölüyor ki²⁸, Türk kültüründe böyle bir şey yoktur. Belki bey ile vatandaşın arasında bir fark vardır, fakat kesinlikle Türklerde Batı usulünde bir aristokrasi bulunmuyordu. Herhalde buna en güzel delillerden birisi de "el mi yaman, bey mi yaman" ata sözüdür ki, üzerinde durulan el hem devleti, hem de umumen milleti karşılamaktadır²⁹. Yazar ayrıca bu üç çocuğun İskitlere birer meslek kazandırdıklarını söylüyorsa da³⁰, Herodot'ta buna dair bir ip-ucu olmadığı gibi, İskitlerin ortaya çıkışıyla alâkalı anlatılan efsane de gökten inen saban, boyunduruk, balta ve kupayla³¹ ilgili, yine Türk tarihi ve kültürüyle bağdaşmayan izahlara girmiştir³². Herhalde gökten gelen bu dört şeye karşılık üç kardeşin olması, gözden kaçmıştır. Herşeyden önce gökten düşen bu nesnelerin hiyerarşik yapıda göğün önemine işaret ettiğini, madenciliğin ve maden işlemeciliğin Türklerin geleneksel işi ve ayrıcalıkları olduğuna, kupanın hakimiyeti çağrıştırdığına değinmesini beklerdik. Fakat bunların üzerinde pek durulmamıştır.

Yazar kitabının 43-46. sayfalarında Sarmat ve Massagetler hakkında bilgiler sunmaktadır. Özellikle 45'ten itibaren etimolojik zorlamalara daha çok yönelmiştir. Herodot'ta geçen Oirpata³³ kelimesinin Yunanca karşılığı "erkek öldürenler" demektir ve Hasanov bunu Türkçe ile açıklamaya çalışıyor ki, güya "oyur" er, "pata" da batırmak fiilinden geliyor. Ne Dede Korkut'ta, ne de başka bir kaynak metinde böyle bir söz yoktur. Bunun yanı sıra bazı yabancı araştırmacıların da söz ettiği ve bizim de evvelce vurguladığımız gibi İskit toplumu çeşitli etnik gruplardan meydana geliyordu. Muhtemelen bunların pek çoğu birbirine uzak değildi. Ancak esas hakim kitle Türk'ten başkası olamaz.

Bizim düşüncemiz, ne bu insanları illa Türk yapmak, ne de Türklüğün dışına atmak için ilim dışı zorlamalara gerek yoktur. Yazar, ilk İskitlere ait şahıs isimlerinin sonunda gördüğümüz -tay ekinin Türkçe "soy" manasında olduğunu söylüyor ki, biz böyle bir şey bilmiyoruz. Ayrıca "tayfa" kelimesi de sayın Zaur Hasanov'un sandığı gibi Türkçe değildir³⁴.

İskit tanrıları arasında sayılan Tabiti³⁵ Kaşgarlı'daki "tim", yani şarap tulu-muyla aynı yapılmıştır. Kanaatimizce yazar yer yer tezatlarla da düşmektedir. Çeşitli şekillerde Türkçeleştirmeye çalıştığı İskit dilinin bugünkü Osetlerde devam

²⁸ Hasanov, *age.*, s. 62-63.

²⁹ Gömeç, *Türk Kültürünün...*, s. 55.

³⁰ Hasanov, *age.*, s. 65.

³¹ Herodotos, *age.*, s. 194.

³² Hasanov, *age.*, s. 66-67.

³³ Herodotos, *age.*, s. 221.

³⁴ Hasanov, *age.*, s. 55.

³⁵ Hasanov, *age.*, s. 56.

ettiğini söylemesi de anlaşıl原因yor³⁶. Eğer bunlar Türk, dilleri de Türkçe ise, izleri herhangi bir Türk lehçesinde yaşaması lazım değil mi? Bu meseleye bağlı olarak değinmemiz gereken bir diğer husus da, eski Türk inancında birden fazla Tanrı'nın bulunmadığıdır. Ve bu Tanrı kadir-i mutlaktır. Hâlbuki yazar yine Herodot'tan yola çıkarak, İskitlerde görüldüğü söylenen ilahları, daha sonraki Türk dönemleriyle de ilişkilendirmeye kalkışıyor ki³⁷, bu tamamen yanlıştır. Ne Çin kaynaklarında, ne de Bizans kroniklerinde Türk-Hunların birçok tanrısı olduğunu gösteren delile rastlanmaz. Günümüz Şamanizmdeki bazı terimleri geçmişteki ad ve unvanlarla benzeştirmek pek doğru sayılmaz. Ayrıca Çince vesikalarda Türklerin "kılıç mabedi" diye de bir yer yoktur³⁸ ve Çin kroniği Han Shu'da, General Li Kuang-li'nin idamı hadisesi yazarın veya pek çok kişinin sandığı gibi³⁹ bir kurban olayı değildir. Burada birtakım Çinli casusların dalavereleri sonucunda öldürülen bir esir söz konusudur.

Mesela yazar, İskitlerdeki yas ayinlerini Herodot'a göre tespit etmiştir⁴⁰. Bunların bir kısmı Türklerde de mevcuttur, ama Hunlar için kelle avcılarıydı genellemesini yapmak⁴¹, pek gerçeklerle örtüşmüyor.

Bunun ötesinde kendisinin tarih eğitimi olduğunu sanmadığımız bir kişinin, birçok tarihçiyi de yanlış yapmakla suçlaması⁴² bizce insafsızlıktır. Bu sözlerinden sonra "kut" kelimesini "Tanrı'nın oğlu" yahut "Tanrıların ruhunun taşıyıcısı" olarak anlaması⁴³ ve arkasından da, Dede Korkut'un adını açıklarken; Korkut isminin "Tanrı Kor'un ruhunun vücut bulması" gibi bir yorumda bulunması⁴⁴, bizce biraz gülünç kaçmaktadır. Ayrıca bizim Dede Korkut'umuzun sayın yazarın ileri sürdüğü yarı Tanrı, yarı insan şahsiyetlerle⁴⁵ hiçbir ilgisi bulunmamaktadır. Türklerde insan kurbanı da yoktur⁴⁶, hatta Türkler emirleri altındaki kavimlere bunu yasaklamıştır. Türkler, bir Tanrı'dan başka hiçbir varlığa ibadet etmediler.

Bir başka husus da, eski Türklerde ateşe tapma veya böyle bir gelenek yoktur⁴⁷. Kök Tengri inancı ya da dininde ateşi mübarek görme veyahut saygı duyulması başka bir şeydir. O, bu iddiasının devamında Türklerde bir ana ilahenin varlığından da söz etmektedir ki⁴⁸, bunların tamamı uydurma, geç Sibiry Şamanizmiyle ilgili geleneklerdir.

Dolayısıyla Zaur Hasanov Türk kültürünü ve Kök Tengri inancını bilmemektedir. Hatta "tapmak" fiiliyle, Yunan tanrılarında Hestia'nın İskitlerdeki karşılığı

³⁶ Hasanov, *age.*, s. 63.

³⁷ Hasanov, *age.*, s. 76, 149.

³⁸ Hasanov, *age.*, s. 225.

³⁹ Hasanov, *age.*, s. 225.

⁴⁰ Hasanov, *age.*, s. 227.

⁴¹ Hasanov, *age.*, s. 231.

⁴² Hasanov, *age.*, s. 200.

⁴³ Hasanov, *age.*, s. 201.

⁴⁴ Hasanov, *age.*, s. 209.

⁴⁵ Hasanov, *age.*, s. 212.

⁴⁶ Hasanov, *age.*, s. 217.

⁴⁷ Hasanov, *age.*, s. 274.

⁴⁸ Hasanov, *age.*, s. 274-275.

Tabiti'yi⁴⁹ aynı kökten getirmeye çalışması da⁵⁰, sıkça gördüğümüz zorlamalardan birisidir. Tabiti'nin "abi"sinden "apa"ya ulaşması da bunlardan bir tanesidir.

Ayrıca, kitapta gereksizce uzun uzun eski Yunan hikâyeleri anlatılıp, durulmaktadır. Bunun yerine gerçeklerle ilgisi bulunmayan bu efsanelerin özetlenmesi daha doğru olurdu ve kısa cümlelerle İskitlere aittir veya değildir denilebilirdi.

Yazarın tarih konusundaki bilgisinin yeterli olmadığını evvelce vurgulamıştık. Buna binaen onun Kıtay~Kıtan Devletini Türk olarak görmesi, bunun Rusça karşılığının Çin olduğunu söylemesi⁵¹, hep bu eksiklikten kaynaklanmaktadır. İleriki sayfalarda bu iddialarını o kadar uç noktalara götürmektedir ki; bugün Kazak Türklerinin boy, kabile manasına kullandıkları cüz kelimesini bile üç İskit kardeş Lipoksais, Arpoksais ve Koloksais'e dayandırıyor⁵². Halbuki bütün Türk topluluklarında gördüğümüz kabile teşkilatları tamamen zaruretten ortaya çıkmıştır. İnsan ve hayvan sayısı artıkça, Kazak beyleri tarihi teşekkül sürecinde aşiret ve cemaatlerin yaylakları ile kışlaklarını belirlemişlerdi. Buna binaen cüz, yüz veya orda terimini bölge, coğrafya olarak da almak gerekir ki, bu usûl ta Hunlar çağından beri vardır. Halkın Sağ Kol, Sol Kol, İç Oguz, Dış Oguz, Tölös, Tarduş şekillerinde yapılandırılmalarının Lipoksais, Arpoksais ve Koloksais'le hiçbir ilgisi yoktur.

İskit kabilelerinden birisi olan Katiar'ı, kendir kelimesiyle birleştirmek⁵³, sadece Herodot' ta İskitler kendilerine keten elbise dikiyorlardı⁵⁴ sözünden çıkarılmaktadır ki, bize göre bu da bir zorlamadır.

Kitap okunduğunda görüleceği üzere daha çok dil mevzularına yer verilmiştir. İskit sahasının Hun çağından itibaren Türkler tarafından iskanı meselesine, dolayısıyla buraların Türk yurdu olduğuna pek değinilmemektedir. Halbuki insanlar yaradılışları gereği bünyelerine uygun mekânları seçerler. Türkler de tarih boyunca Karadeniz'in kuzeyi, Kırım civarı, İdil-Ural, Don Nehri havalilerini kendilerine yurt tutmuşlardır. O sebepten, İskitlerin buralarda yaşamaları veya görülmeleri boşuna değildir.

Sayfa 115'te Trasp ismi açıklanırken de, "asp" komponentini, Bulgar Türk hanı Asparuh'un adında görüyoruz diyor ki, Batı kaynaklarına İşbara unvanının böyle yanlış bir şekilde geçtiğini bilmemektedir. Bunun gibi barmak fiili de tek başına varmak demektir⁵⁵, ölüm ise "uçmağa barmak" şeklinde söylenir. Yazarın sandığı üzere, barmak tek başına ölümü ifade etmez.

İskitlerin idareci kesimi denilen Skolot adının izahında, sondaki -ot eki de Türkçedeki od/ot ile yani ateşle birleştirilmektedir⁵⁶. Mesele bu kadar basit olmasa gerek. Kol'dan kur'a, kur'dan da çar'a nasıl gidiliyor, bundan da pek bir şey anla-

⁴⁹ Herodotos, *age.*, s. 208.

⁵⁰ Hasanov, *age.*, s. 78.

⁵¹ Hasanov, *age.*, s. 93, 172.

⁵² Hasanov, *age.*, s. 97.

⁵³ Hasanov, *age.*, s. 149.

⁵⁴ Herodotos, *age.*, s. 212.

⁵⁵ Hasanov, *age.*, s. 156.

⁵⁶ Hasanov, *age.*, s. 161.

şılmıyor. Yazar, Herodot zamanında İskitler kendilerini Kurlar olarak adlandırmıyorlardı⁵⁷ diyor, ama biz buna dair hiçbir belgeye sahip değiliz. Hasanov'un düşündüğü gibi, Batı Tölöslerini ifade eden Ogur teriminin de Kur'la bir ilgisi yoktur. Saha Türklerinin atası şeklinde görülen Kurıkanların isimlerinin manası çok farklıdır⁵⁸. Salar etnoniminin değişik bir yazımı olan Salgur'daki "gur" ile, Türkçe "kur", yani bele bağlanan kuşak⁵⁹ bir değildir. Bu bakımdan araştırmacının, Türk tarihini ve kültürünü yeterince incelemeyen fikirler beyan etmesi, biraz ilimden uzak kalıyor.

Belki eser iyi niyetle hazırlanmış bir çalışmadır, ama etimolojik pek çok zorlamanın da olduğu kimsenin gözünden kaçmıyor. Bunun yanı sıra, biz sayın araştırmacının söylediği⁶⁰ gibi, kesinlikle İskitlere ait olduğunu sandığımız paralar bilmiyoruz.

Yazar İskitlerin atalarından biri olan Arpoksais'in adındaki "ar"ın su ile alâkalı Türkçe bir kelime olduğunu, bu görüşünü desteklemek için de Attila'nın isminin "büyük nehir", Çingiz'in adının da "okyanus" anlamına geldiğini vurguluyor⁶¹. Ancak biz bunların "ar" kelimesiyle nasıl bir ilgisi bulunduğunu anlayamadık. Bunun gibi, Boris ismi de Türkçe menşeli değildir, fakat Bulgar beyi Bars'ın din değiştirdikten sonra Boris adını aldığı söylenir⁶². Beriş de Hasanov'un dediği üzere herhalde Bars'tan gelmiştir⁶³. Bizim kanaatimizce bu bermek~vermek fiiliyle ilgili bir isimdir. Dolayısıyla Herodot'ta geçen Borisfen Irmağının adı, kurt veya börü ile bağlantılı olamaz.

Bizce sayın Hasanov'un en mantıklı yaklaşımlarından birisi, Targitaos'un ismini Tarkan unvanıyla birleştirmesidir⁶⁴ ki, biz de buna katılıyoruz. Ama bu mevzu da yıllar önce dile getirildiğinden, yeni bir şey değildir. Ayrıca Targitaos'taki "Targıt" Türk şeklinde okunamayacağı gibi, Tengri yazılışına da benzemez⁶⁵. Eğer Kök Türkçenin hususiyetlerinden haberdar olsaydı, bu yanlışlığa düşmezdi.

Kitabın 174. sayfasında bir Manichaeen Kagan ismi geçmektedir ki, bunun kim olduğunu tespit edemedik. Bunun yanı sıra kurkan (kurgan) sözcüğü kültürel ve köken itibarıyla İskit menşelidir deniyor⁶⁶, ama bunu kimin ve nasıl ispatladığı meçhul olup, Türkçe Gur Han (esas Kü Han) ile Kurgan'ın hiçbir ilgisi de yoktur. Herhalde bu da yazarın dikkatinden kaçmıştır. Ayrıca Azerbaycan Türkleri tarafından çok önemsenen Babek'in Hürrem unvanıyla⁶⁷, Kur~Kür ya da Gur'un bir

⁵⁷ Hasanov, *age.*, s. 161-162.

⁵⁸ Bakınız, Sadettin Gömeç, "Sahaların Ataları veya Kök Türkçe Yazıtların Kurıkanları", *Ana Yurttan Ata Yurda Türk Dünyası*, 1/3, Ankara 1993.

⁵⁹ Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lügat-it-Türk*, Çev. B.Atalay, C. I, s. 35; C. II, s. 249; C. III, s. 84, 2. baskı, Ankara 1985; A.von Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*, Çev. M.Akalın, Ankara 1988, s.284.

⁶⁰ Hasanov, *age.*, s. 163.

⁶¹ Hasanov, *age.*, s. 164.

⁶² S.Gömeç, *Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Tarihi*, 3. baskı, Ankara 2006, s. 260.

⁶³ Hasanov, *age.*, s. 165.

⁶⁴ Hasanov, *age.*, s. 171.

⁶⁵ Hasanov, *age.*, s. 172.

⁶⁶ Hasanov, *age.*, s. 185.

⁶⁷ Hasanov, *age.*, s. 188.

bağı olmadığı gibi, Kül veya Kür sanını da biz, Koloksais'in adında göremiyoruz. Tarihi bir kişilik şeklinde değerlendirilen ve kendisini Tanrı sayan Babek'in⁶⁸ kimliği bile meçhuldür. Ayrıca eski Türk dininde şahıslar hiçbir zaman Tanrı yerine kendilerini koymazlar. Türk hükümdarı ancak onun adına yeryüzünde adaleti ve düzeni sağlayan kişidir⁶⁹. Yani böyle mesnetsiz, akla ve mantığa uymayacak şeylerle uğraşmak, boşuna vakit kaybıdır.

Sayın Zaur Hasanov'un diğer bir yanılması da, 635 senesinde ismini zikrettiği Türk beyi İzbara değil⁷⁰, İzbara Tölös Şad'dır. Batıdaki On Okların idarecilerinin hepsi de Çur ve C'i-çin⁷¹ unvanı yerine Çor ve İrkin diye anılırlar⁷². Ayrıca Emir Temür zaten Çingiz Han'ın unvanını taşıyamazdı, çünkü o doğrudan Çingiz soyundan gelmiyordu ve sayfa 195'te verdiği terimlerin hepsi farklı anlamlar içerir. Gur Han da yazarın sandığı gibi⁷³ isim değil, unvandır. Bu konuya bağlı olarak, Uygur Türklerinde hükümdarlar Tirek yahut İl Ögesi unvanları taşımazlar⁷⁴. Onların direk sanları, kagandır. Bu nev'i basit şeyleri bütün Türk tarihçileri bilir; çor ile gur kelimesinin aynı olmadığı gibi⁷⁵. Bundan başka Temür'ün sanı olan Gurgan, bizim kanaatimizce Küregen unvanının değişik bir yazımıdır. Çünkü Çingizli ailesine damat olduğundan, güvey (küdegü-küyegü) anlamında bu sanı almıştır.

İskitlerin atalarından Arpoksais'in adı ile Or Han ismi de bağlantılı olamaz⁷⁶. Or kelimesinin genel manası "merkez, ordugâh, ortada" olan demektir. Ayrıca yazarın sandığı gibi, Herodot'taki İt Başlı kavim⁷⁷ ile Oguz Kagan Destanı'ndaki İt-baraklar da aynı değildir ve Reşideddin'de aktarılan Suriye-Mısır seferi, Selçuklu devriyle alâkalıdır. Yine Reşideddin Oguz-nâmesi'nde Oguzların, Azerbaycan diye bir devlet kurmaları⁷⁸ geçmez. Oguz Kagan tarafından Azerbaycan'ın fethi ve buraya ad verilmesi vardır.

Netice olarak; büyük iddialarla kaleme alınan "Çar İskitler" adlı kitabın ilmi dayanaklardan yoksun, belgelere inmeyen bir çalışma olduğu söylenebilir.

⁶⁸ Hasanov, *age.*, s. 197.

⁶⁹ Bakınız, Sadettin Gömeç, *Şamanizm ve Eski Türk Dini*, Ankara 2008, s. 47

⁷⁰ Hasanov, *age.*, s. 191.

⁷¹ Hasanov, *age.*, s. 191.

⁷² Bunun için bakınız, Gömeç, *Kök Türk Tarihi*, s. 125.

⁷³ Hasanov, *age.*, s. 195.

⁷⁴ Hasanov, *age.*, s. 196.

⁷⁵ Hasanov, *age.*, s. 196.

⁷⁶ Hasanov, *age.*, s. 261.

⁷⁷ Herodotos, *age.*, s. 263.

⁷⁸ Hasanov, *age.*, s. 265.

KAYNAKÇA

- Gabain, A. Von, *Eski Türkçenin Grameri*, çev. M.Akalın, Ankara 1988,
- Golden, Peter B., *Hazar Çalışmaları*, çev. E.Ç.Mızrak, İstanbul 2006.
- Gömeç, Saadettin, *Kök Türk Tarihi*, 3. baskı, Ankara 2009.
- _____, *Şamanizm ve Eski Türk Dini*, Ankara 2008.
- _____, "Oguz Kagan'ın Kimliği, Oguzlar ve Oguz Kagan Destanları Üzerine Bir-İki Deneme", *DTCF. Tarih Araştırmaları Dergisi*, 22/35, Ankara 2004.
- _____, "Sahaların Ataları veya Kök Türkçe Yazıtların Kurkanları", *Ana Yurttan Ata Yurda Türk Dünyası*, 1/3, Ankara 1993.
- _____, *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*, 3. baskı, Ankara 2006.
- _____, *Türk Destanlarına Giriş*, Ankara 2009.
- _____, *Türk Kültürünün Ana Hatları*, Ankara 2006.
- _____, *Uygur Türkleri Tarihi*, 3. baskı, Ankara 2009.
- Hasanov, Zaur, *Çar İskitler*, Aktaran İ.Topsakal, İstanbul 2009.
- Herodotos, *Herodot Tarihi*, çev. M. Ökmen, İstanbul 1991.
- Johnson, J. W., "The Scythian: His Rise and Fall", *Journal of the History of Ideas*, 20/2, London 1959.
- Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk*, çev. B. Atalay, C. I-III, 2. baskı, Ankara 1985.
- Mihail Psellos, *Mihail Psellos'un Khronographia'sı*, çev. I. Demirkent, Ankara 1992.
- Niketas Khoniates, *Historia*, çev. F. Işıltan, Ankara 1995.
- Ögel, Bahaeddin, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, C. I-II, Ankara 1981.
- Watson, B., *Record of the Grand Historian of China*, Volume II, Third edition, New York 1968.